

SZEMLE

Fekete István, Gyurkának, Fekete István levelei Zsoldos Györgyhez, s. a. r. Borda Márton Áron, Zebegény, Borda Antikvárium, 2017. 187 p.*

Fekete István ifjúkori barátjához szóló levelei irodalmunk forrásaihoz tartoznak. Fekete felsőfokú tanulmányai során ismerkedett meg Zsoldos Györggyel a debreceni Gazdasági Akadémián, majd egy félév után együtt folytatták tanulmányaikat a Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Akadémián. Barátságuk és az ezt dokumentáló levelezésük egy hosszabb, 1930–1935 közötti megszakítással három évtizeden át, Zsoldos 1955-ös haláláig tartott. Az 1930-as évek második felétől intenzívvé vált levelezés fontos irodalomtörténeti forrás, mivel dokumentálja Fekete irodalmi pályájának elejét – a pályázatokra beküldött regények keletkezésének körülményeit és az eredményhirdetések körüli várakozást –, közli három, Zsoldosnak ajánlott (köztük egy eddig ismeretlen, kettő pedig az eddiginél pontosabb közlésű) versét és függelékben a Zsoldos levelezésében fennmaradt két novellának (*Édes, Ágnes*) az eddig ismerttől eltérő (korábbi szövegváltozatot mutató) szövegét, továbbá Fekete naplójában és további levelezésében Zsoldosra vonatkozó szövegrészleteket. Az igényes kiállítású kötetet Borda Márton Áron, a levelek jelenlegi birtokosa rendezte sajtó alá, aki az egyik legnagyobb magánkézben lévő Fekete István-gyűjtemény tulajdonosa. A Fekete István munkásságának feltárásával, illetve írói hagyatékának gondozásával másfél évtizedig, hirtelen, korai haláláig foglalkozó Sánta Gábor (1967–2016) irodalomtörténész és tanár emlékének ajánlott könyvvel az antikvárius és fotótörténész méltó módon folytatja az író dokumentumainak elemző bemutatását. A levelezéskötet kulcsfontosságú forrásközlés Fekete István irodalmi munkásságának első korszakáról, jól beilleszkedik az eddigi három Fekete-levelezésközlés sorába. Az első ilyen típusú könyv a Gáspár János szerkesztésében, 2000-ben megjelent *Töredékek Fekete István levélhagyatékából és írásaiból*, amelyet két év múlva követett Feketének mosonmagyaróvári pártfogójához, Láng Rudolf Rezső tanárhoz 1938–1969 között írt leveleinek közzététele Láng Ágostonné és Pályi Gábor szerkesztésében (*Kedves Rudi Bátyám!*, 2002), illetve a jelen bemutatott könyv előtt egy évvel Lanszkiné Széles Gabriellának, a Cséplő család tulajdonában fennmaradt, *Fekete István és Cséplő József levelezését* közlő tanulmánya (A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei, 2016). Annál is inkább öröndetes a magántulajdonban lévő Fekete-dokumentumok közlése, mivel az irodalmi gyűjtőkörül, országos közgyűjteményekbe még csak viszonylag kevés került be.

A levelezés legintenzívebb, 1936–1940 közötti korszakából származik Fekete negyvennyolc fennmaradt leveléből harmincöt, amelyek jól bemutatják Fekete két, irodalmi pályázatra (Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda) beküldött regénye (*A koppányi aga testamentuma*, *Zsellérek*) keletkezésének és eredményhirdetésének körülményeit. A regények

* A recenzió a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

keletkezésének és recepciójának története mellett olvashatunk azok ihlető élményeiről. *A koppányi aga testamentuma* kapcsán kifejti barátjának, mi volt a célja a regénnyel: „Én azokat az alakokat rajzolgtattam meg, akik már nincsenek, de voltak, és ha nem voltak: kellene, hogy legyenek!!! Azt szeretném, hogy ha ezt a könyvet elolvassa valaki: vágya legyen ilyen élet után, és a felnőtt ifjú undorodjon meg minden materiális szeméttől és találjon ideálokat, amely nélkül ez az élet el sem képzelhető. [...] Szóval: azt írtam ami vagyok, vagy ami lenni szeretnék. Én a levegőt, az erdőt, a mezőt, az embereket, születéseket, szerelmeket és elmúlásokat tisztán akarom látni és láttatni” (55). A *Zsellérekkel* megnyert pályázat utáni eufória nyomán így írt barátjának: „Győzött a falum, a földem, az éjszakák melyeket megjártam, a hajnalok melyeket átvirrasztottam, a patakok melyek valahol nekem csobogtak, a madarak melyek nekem füttyögettek. Győzött a szívem.” (118).

Az ezen korszak előtti és utáni pár levél ugyan nem tartalmaz irodalmi vonatkozásokat, emberi szempontból azonban ezek is fontosak. A fennmaradt levelekből arra lehet következtetni, hogy jó néhány elveszett vagy lappang. A Feketével ellentétben rossz levélíró Zsoldos Györgynek (akit ezért gyakran korhol barátja: „lusta kutya voltál világ életedben, Pató Pali bátyánk kései korcs ivadéka s ez az oka annak, hogy hónapszám kell egy rongyos levedre várni” [54]) Feketéhez írt – a könyvben nem közölt – leveleit az ajkai Városi Múzeum Fekete István-gyűjteménye őrzi. A levelek jelzik az először évente egyszeri (januári), majd kétszeri (januári és nyári) személyes találkozás előkészítését, várását, körülményeit, Fekete erős elvágódását és kitörési kísérleteit az ajkai intézői állásból. A kötet végén található személy- és helynévmutató jelzi a Fekete és Zsoldos számára legfontosabb helyszíneket (Ajka, Budapest, Mosonmagyaróvár és Szomolya), illetve a legtöbbször említett személyeket (Gallasy László novaji földbirtokost, akinek Fekete gazdasági tanácsokat adott 1937-ben, illetve Fekete feleségét, Piller Edithet). Egyikük sem volt társaságot kedvelő, másokkal könnyen barátkozó, megnyíló ember („a sok embert egyenesen nem bírom” [44]), a levelek tükrében leginkább csak egymás társaságát keresték, szerettek együtt vadászni. A közel azonos korú, megegyező szellemi kultúrájú két barát hasonló értékrendet képviselt, amiről így vallott Fekete: „Ami a barátságunkat illeti, hát az bizony magától- való! Olyan mint a humusz. Egyszerűen van! [...] Legjobban megmutatja ezt az egyforma lélekvilág, hasonló vágyak, hasonló örömek, hasonló meglátások, megérzések, és az a láthatatlan, de örök kontaktus, melyet úgy érzek mindig, mint egy telefondrót, melynek egyik vége nálam, másik vége nálad, egész lelkivilágunkat behálózza. [...] úgy beletartozunk egymás életébe, mint az őszbe a dér, a télbe a hó, az erdőbe a fa s a nappalba a világosság.” (76).

Zsoldos és Fekete családi életének átmeneti zavara is megörökítődik néhány levélben: mindkettejük felesége többre, másra vágyott volna, főként nagy társasági életre a vidéki elzártság helyett. Fekete helyzetét, mobilitását javította az 1938 őszén történt autóvásárlás, a Zsoldossal való találkozásokra is sűrűbben adódott így lehetőség. A második világháború utáni évekből fennmaradt rövid képeslapok Fekete helyzetének ellehetetlenülését tanúsítják, semmilyen lényegi információt nem tartalmaznak, csak a személyes találkozásokra utalnak.

A sajtó alá rendező előszava provokatív mondatokkal kezdődik – „Fekete István (1900–1970) író a mai napig nem az »irodalmi kánon« része” –, ami lényegében igaz, mert az irodalomtörténeti kézikönyvek ugyan említik, de részletesebben nem elemzik, ugyanakkor az elmúlt évtizedben elmozdulás érzékelhető ebben (például az MMA 2021-ben megjelent *Magyar irodalmi művek 1956–2016* az 1957-es évnél a *Bogács* elemzését közli Sturm László tollából), ami a kéziratpiacon is érzékelteti hatását: míg 2014-ben a *Nagyszombat* című novella kézírata 52 ezer forintért, 2018-ban a *Tüskevár* című regény kézírata 21 és fél millió forintért kelt el. A közreadó röviden összefoglalja a fontos mérföldköveket Fekete István életének és munkásságának kutatásában, majd a Zsoldos Györgyről tudható életrajzi adatokat, és rögzíti a szövegközlés elveit. A levelekhez fűzött alapos lábjegyzetek megadják a kikutatható legtöbb információt a kontextus megértéséhez, vagy ha valaminek a feltárása nem sikerült, azt is jelzik. A kötet legizgalmasabb levelei talán azok, amelyek a mindennapi élet gazdasági intézői nyűgein túl (pl. budapesti állatvásár) az elmélyült alkotómunka műhelyébe engednek

bepillantani. Fekete fő problémája a kenyérkereső állásának és az írói ambícióinak kibontakozásához szükséges nyugodt környezet összeegyeztetése volt („Az írásaim is lassabban mennek mint tavaly. Nem mintha téma nem lenne, de időm nincs és lerázni sem tudom magamról a mind súlyosabban és mind gyakrabban reám nehezedő depresszált hangulatokat.” [77]; „Én sokat vagyok egyedül, Gyurkám. Nem a testi egyedüllét ez, hanem a szellemi.” [81]). Zsúfolt időbeosztás szerint élt (naponta sok kilométert gyalogolt segédtisztként Mailáth György, majd gazdatiszti munkájának ellátására Nirnsee Pál birtokán), az írásra úgy kellett lopnia az időt. Kiderül a levelekből, hogy Fekete több regényét, novelláját felolvasta barátjának. A *Zsellérek* keletkezése idején, 1938-ban írja: „Most egy komoly nagy regényen dolgozom és ezt nekem esténként muszáj valakinek felolvasni, mert kritikusra szükségem van. Remélem elfogadod ezt az előkelő pozíciót?” (91). Némelyik jegyzet jóval több információt ad, mint amennyit az adott levél megkívánna, így például a *Csi* kiadástörténetéről megtudja az olvasó, hogy az 1940–1948 közötti négy cenzúrázatlan, csonkítatlan kiadás után 1974-től napjainkig erősen hiányos szöveggel jelenik meg. Az író műhelyébe és mindennapi életének gondjaiba betekintést nyújtó levelezéskötetet egyaránt haszonnal forgathatják az irodalomtörténészek és a nagyközönség.

TÜSKÉS ANNA

Bevezeky Gábor, *Az eltűnt miniatűrök. Szépirodalom és időszaki sajtó a kiegyezéstől az első világháborúig*, Budapest, Gépekönyv, 2022. 206 p.

Bevezeky Gábor, az MTA Irodalomtudományi Intézet Irodalomelméleti Osztályának nyugalmazott tudományos tanácsadója pályája során többek között a 19–20. század fordulójának magyarországi irodalmával is sokat foglalkozott, s ő volt a *Krúdy Gyula Összegyűjtött Művei* címet viselő könyvsorozat szerkesztője is. E munkája során találkozott olyan módszertani problémákkal, amelyek hozzájárultak a monográfiájának megszületéséhez. Krúdynak ugyanis több olyan írása jelent meg ma már ritkábban forgatott, kevésbé neves napilapokban, folyóiratokban, amelyek a mai napig ismeretlenek, s az elmúlt bő másfél évszázad során készült bibliográfiák sem tartalmazzák (nem is tartalmazhatják) a dualizmus évtizedei alatt működő alkotók minden írását, hiszen ezeket nem egyszer csupán néhány számot vagy évfolyamot megért vidéki lapok közölték (így nem is feltétlenül kerültek be a köztudatba, illetve elfelejtették őket). Bevezeky e megfontolásból kiindulva kezdte el vizsgálni a korabeli magyarországi sajtó és a szépirodalom kapcsolatát, azonban amint azt némi keserűséggel és beletörődéssel megállapítja, a teljes sajtóanyag átvizsgálása felmérhetetlen feladat lenne.

Az alább bemutatandó kötet fő- és alcíme csak a szöveg olvasása során nyeri el az értelmét: az „eltűnt miniatűrök” szókapcsolat azokra a rövid szépirodalmi alkotásokra vonatkozik, amelyek létezéséről gyakran mind az olvasóközönség, mind a tudományos élet elfeledkezett, csupán azért, mert nem jelentek meg kötetben. A kiadvány előszavában azonban a szerző hangsúlyozza, hogy a korabeli hírlapírásnak elengedhetetlen része volt a szépirodalom, és hogy a vidéki újságírók az őket időnként jogosan ért bírálat ellenére is tettek azért, hogy az írástudatlanságból még alig kilépett emberek hozzájáruljanak az olvasáshoz. Bevezeky Gábor megállapítása szerint azonban az időszaki sajtóban megjelent apróbb művek szisztematikus feltárása hosszabb távon a magyar irodalom történetének átírásához vezethet, hiszen az újonnan megtalált művek nem csak apróbb adalékkal szolgálhatnak az alkotók karrierjéhez, hanem akár egy-egy írói, költői pályakezdet eddig ismert időpontját is módosíthatják.

A kiadvány főszerzője a korabeli időszaki sajtó jellegének rövid bemutatásával indul. A monográfia egyik legfontosabb kijelentése az, hogy az időszaki sajtónak rendkívüli szerepe volt a dualista korszak olvasási kultúrájának alakításában, ezért a sajtótermékekből nem csupán az olvasói szokásokról szerezhetünk ismereteket, hanem az egyes irodalmi irányzatokról is, amelyek nem feltétlenül köny-